

DOI: 10.32347/2076-815x.2021.77.113-122

УДК 726.5 (477)

к.арх., доцент **Гнатюк Л.Р.**,
liliia.hnatiuk@npp.nau.edu.ua, ORCID: 0000-0001-5853-9429,
Національний авіаційний університет, м. Київ

СИМВОЛІЗМ МЕТАФОРИЧНОЇ МОВИ ІМРЕ МАКОВЕЧА У ФОРМОТВОРЕННІ САКРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Проаналізовано знакові храми ХХ ст. авторства угорського архітектора Імре Маковеча. Представлено антропософську теорію архітектури, яка припускала що світ і людина пронизані різними типами духовних сил, які завдяки формам об'єктів видимого світу можуть бути зміцнені або послаблені. Репрезентовано розуміння гармонії форм у формотворенні сакрального простору.

Розглянуто архітектуру сакральних споруд, зведених за принципом органічної архітектури. Визначено, що форми, створені Маковечем, не належать до жодної із «мов» архітектурного виразу, які були створені дотепер.

Представлено погляд на таємничу природу з'єднання людей у суспільстві – близький до видів зв'язків, що пов'язують релігійні громади, а також концепція архітектури як мосту між небом і землею, яка також змінила підхід до будівлі як виключно матеріального об'єкта.

Проаналізована форми окремих сакральних споруд та способи організації їх інтер'єрів, що дозволило зробити висновок, що ідеї відродження єдності навколишнього ландшафту, схильність використовувати місцеві матеріали (насамперед дерево), але також більш загальне, філософське ставлення, що дозволяє розглядати архітектуру як елемент, який пов'язує сили космосу з життям людини.

Розглянуто використання метафоричної мови архітектури Маковеча засновані на світі візуальних людських виробів та їх іконографічних відмінних рисах. Виявлено необхідність враховувати взаємозв'язок між певними формами та повідомленнями, що через них передаються у формотворенні сакрального простору.

Також представлено спробу адаптувати принципи модернізму до потреб формотворення сакрального простору.

Виявлено тенденції формотворення сакрального простору у ХХ ст., а саме: антропософську; продовження та розвитку християнських символів.

Ключові слова: формоутворення; сакральний простір; сакральна архітектура; традиція; архітектурний модернізм; символ; мистецтво.

Постановка проблеми.

Початок 20 століття насичений численними явищами, що порушили традиційний суспільний порядок [16]. Прогресивна індустріалізація привела до міст натовпи людей, відірвані від свого звичного середовища перебування - їм було важко опинитися в новому оточенні. Соціальна напруга додатково зробила їх сприйнятливими до різних ідеологічних впливів. В той же час, інституційні церкви погано справляються з новими викликами, особливо соціальним радикалізмом, раціоналізмом та секуляризацією. Національна напруженість почала відігравати дедалі більшу роль у розпалі соціальної напруженості. Зрештою, Перша світова війна залишила розчарування буржуазними цінностями та політикою. Розпад чи послаблення багатьох традиційних інституцій створив потребу в реінтеграції, але відповідно до нових ідей [1]. Багато з цих ідей на початку 20 століття мали прямий вплив на архітектуру, створену на той час.

Аналіз досліджень та публікацій.

«Архітектура – це крила душі» – ця заява Імре Маковеча, яка стала назвою одного з перших угорських досліджень, присвячених епосі модернізму, призводить до припущення, що джерела його робіт набагато глибші, ніж у випадку з роботами радикальних модерністів [5; 6].

Дослідження останніх років, і особливо монографії Едвіна Хіткота, Антонія Тішхауера та Яноса Герле, виявили багатство посилань на антропософію Штайнера, теорію архетипів Юнга та багато інших праць з філософії, етнології та теорії культури [5; 6].

Складність теоретичних припущень, однак, не гарантує високої художньої якості будь-якої творчості. Так і у випадку з Маковечем визнання визначається насамперед створенням інтригуючих візуальних та просторових формул, ступінь оригінальності яких надзвичайно високий [3].

Мета. Проаналізувати знакові храми, запроектовані Імре Маковеча, виявити тенденції у формотворенні сакрального простору 20 століття.

Основна частина.

Форми, створені Маковечем, не належать до жодної із «мов» архітектурного виразу, які були створені дотепер. Як це не парадоксально, але неймовірна винахідливість Маковеча не заважає пересічному реципієнту зрозуміти його наміри. Цей архітектор посилається на символи, що існують у колективній пам'яті та традиціях, які він реалізує у своїх роботах з великою прямою [2]. Дерева, ангельські крила чи маски – лише декілька його постійних мотивів – викликають у глядача асоціації, які організація твору постійно спрямовує на глядача та оновлює уяву про побудову простору. Що стосується церковних будівель, можна сумніватися у відповідності його

вірувань доктрині Лютеранської або Католицької Церкви, але сила бачення архітектора викликає згоду всіх конфесій [13]. Це нагадує образ Бога-Отця у краківському францисканському костелі, твір, коріння якого сягає у теософські теорії того часу, чия візуальна краса змушує його належний зміст роками покриватися стриманою завісою мовчання [11; 18]. Подібним чином роботи Маковеча розробили *modus vivendi* із середовищем, в якому вони були створені, і, безперечно, є гордістю комун, які ними користуються [14].

Виразне положення архітектури Маковеча не заважає сприймати її пропозицію як розвиток вже існуючих тенденцій, перш за все як інший тип органічної та народної архітектури. Інтерес Маковеча до творчості Рудольфа Штайнера і Френка Ллойда Райта пов'язаний з органічною архітектурою. Маковеч взяв від них не лише чутливість до пристосування архітектури до навколишнього ландшафту або схильність використовувати місцеві матеріали (насамперед дерево), але також більш загальне, філософське ставлення, що дозволяє розглядати архітектуру як елемент, який пов'язує сили космосу з життям людини [8]. Концепція архітектури як мосту між небом і землею також змінила підхід до будівлі як виключно матеріального об'єкта. На думку Маковеча, архітектурний твір можна сприймати як живий чи навіть наділений душею, що відповідає традиційним віруванням у старих культурах про існування ієрархії свідомості і, як висловився сам автор: "дерево має знання про дерево, а камінь про камінь" [6].

Органічний характер архітектури Маковеча – це також її зооморфізм та антропоморфізм. Сформовані ним фігури беруть свій початок у світі неживої, живої та фантастичної природи, а також у спостереженні за людьми, їх зовнішнім виглядом, поведінкою та способами спілкування. Особливо важливі метафори мови архітектури Маковеча засновані на світі візуальних людських виробів та їх іконографічних відмінних рисах. Отже, іншою групою мотивів є обробка зображень обличчя, очей, губ чи масок, або формування архітектури відповідно до людських жестів та поведінки (на основі прикладу людини, що стоїть на урвищі). Приналежність Маковеча до традицій народної архітектури базується не лише на використанні зразків народного мистецтва, але, віддаючи перевагу дереву чи традиційній столярній справі, автор в набагато більшій мірі наполягає на тому, щоб зробити зразки рідної культури відповідним пунктом для відкриття цінностей архаїчних культур [15]. За словами Маковеча, деякі первинні одиниці зображення прориваються у свідомості та творчості, скорше даються людині, ніж створюються нею. Ці непохідні зображення та символи незмінно мають величезну силу перетворення та гармонізації світу та людського існування. На відміну від найпоширеніших методів оновлення символів шляхом вираження їх у нових формах, Маковеч застосовує «старіння»

християнської символіки. Добре відома і прийнята практика християнізації язичницьких символів замінюється ним, показуючи дохристиянські корені візуальних відмінних рис, визнаних у цій релігії. Він також любить посилається на доісторичні культури народів, котрі колись населяли нинішні землі Угорщини (кельти, скіфи та авари), але відновлені мотиви (особливо спіральні форми) виводять їх на рівень загальної зрозумілості, розміщуючи за межами минулого чи теперішнього. Незаперечна цінність цієї архітектури схвалена не тільки експертами, але і пересічними рецепієнтами, перетворюючи навколишню дійсність на щось близьке, але в той же час серйозне. Світ почуттів, стимульований цією архітектурою, відрізається від звичайної сентиментальності та звертається до трансцендентних цінностей, на яких базується уся культура людства [19]. Маковеч спроектував багато сакральних об'єктів, з яких реалізовано лише декілька. Чотири такі будівлі відрізняються винятковим багатством використаних формальних мотивів та насиченістю символічними цінностями. Це усипальниця у Фаркасрете, лютеранська церква в Сіофоку та католицькі церкви в Печі та Сажаломбатті.

Усипальниця у Фаркасрете – це комплекс із п'яти кімнат, центральна частина яких має форму скрині (рис. 1). У просторі головного залу переважають дубові ребра, що піднімаються від підлоги і з'єднуються на склепінні хвилястим “хребтом”. Проміжки між нижніми частинами ребер заповнені сидіннями для скорботних молільників. Невелика кількість світла в каплиці поглиблює враження перебування всередині великої риби і нагадує біблійну притчу про Йону, якого проковтнув кит, історія яка є праобразом долі Ісуса, і тут цей мотив використано як нагадування символічного характеру смерті в християнській релігії [5; 10].

Церква в Сіофоку, курортному містечку на озері Балатон, нагадує великий перекинутий човен із вхідним ганком, увінчаним вежею, вбудованою збоку (рис. 2) [5; 6; 10; 12]. Нижні частини церковних стін вкриті валами, що робить храм схожим на гриб, який росте із землі. Вхід прикрашений парою вишуканих ангельських крил з дерева. В однопросторовому інтер'єрі відокремлений обхідний шлях за допомогою дерев'яних аркад, тоді як група подальших аркад розташована пірамідально над вівтарем і становить п'єдестал для скульптури Христа. Приховані вікна, забезпечуючи обмеження світла, що створює загадкову, сутінкову атмосферу в інтер'єрі (рис. 3).

Церква в Печі на Дунаї зведена на околиці міста в нецікавій приміській обстановці, де домінує сусідня атомна електростанція (рис. 4-а) [5; 6; 10; 12]. Зовнішня форма корпусу будівлі нагадує перевернутий човен (чи, можливо, рибу?), Якому передує – цього разу з боку «носа» – окремо стояча вежа з входом. Форма спіралі відображається у формі плану, декораціях храму та

рослинних прикрас навколишнього середовища. Дві антитетично зіставлені букви "S", на яких базувався план тіла, закінчуються своїми катушками і створюють постаменти для фігур архангелів, що стоять по боках храму. Інтер'єр висвітлюється люком у формі серця, створеним поєднанням двох S-подібних форм (рис. 4-б). Використовуваний спіральний символ, уже відомий в неолітичних культурах, згадувався тут у контексті вірувань про дуалістичну природу світу, важливих також у християнстві.

Побудована в середині дев'яностих років ХХ століття, церква св. Стефана в Сажаломбаті – це найновіша культова споруда Маковеча [5; 10; 12]. Заклад виходить своїм тильним фасадом (рис. 5-а). на вулицю за ним, але не може повністю відокремитися від безладного оточення, типового для промислового міста, відомого своїми нафтопереробними заводами. Комплекс храму та допоміжних приміщень базувався на плані взаємопроникаючих неповних кіл. Найбільший з них, призначений для церкви, має додатковий прямокутник. Всі ці круглі форми перекриті куполоподібними формами склепіння. Два менші куполи зовні покриті дерном, тоді як купол, що містив центральний простір храму, покрито блискучим шифером.

Основна, храмова частина комплексу оздоблена з боків двома білими стінами, перед нею вписаний у вежу ганок. Вхід до церкви прикрашений парою подвійних ангельських крил. Дерев'яний купол підтримується всередині бетонними стовпами, що імітують стовбури з обрізаними гілками, з яких ростуть дерев'яні гілки (рис. 5-б). Лейтмотивом декоративно-символічного шару став мотив дерев та ангелів, істот, що належать одночасно до двох світів [4; 17].

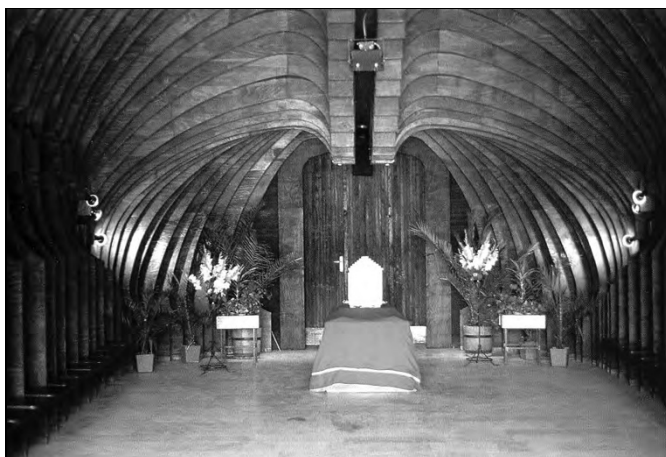
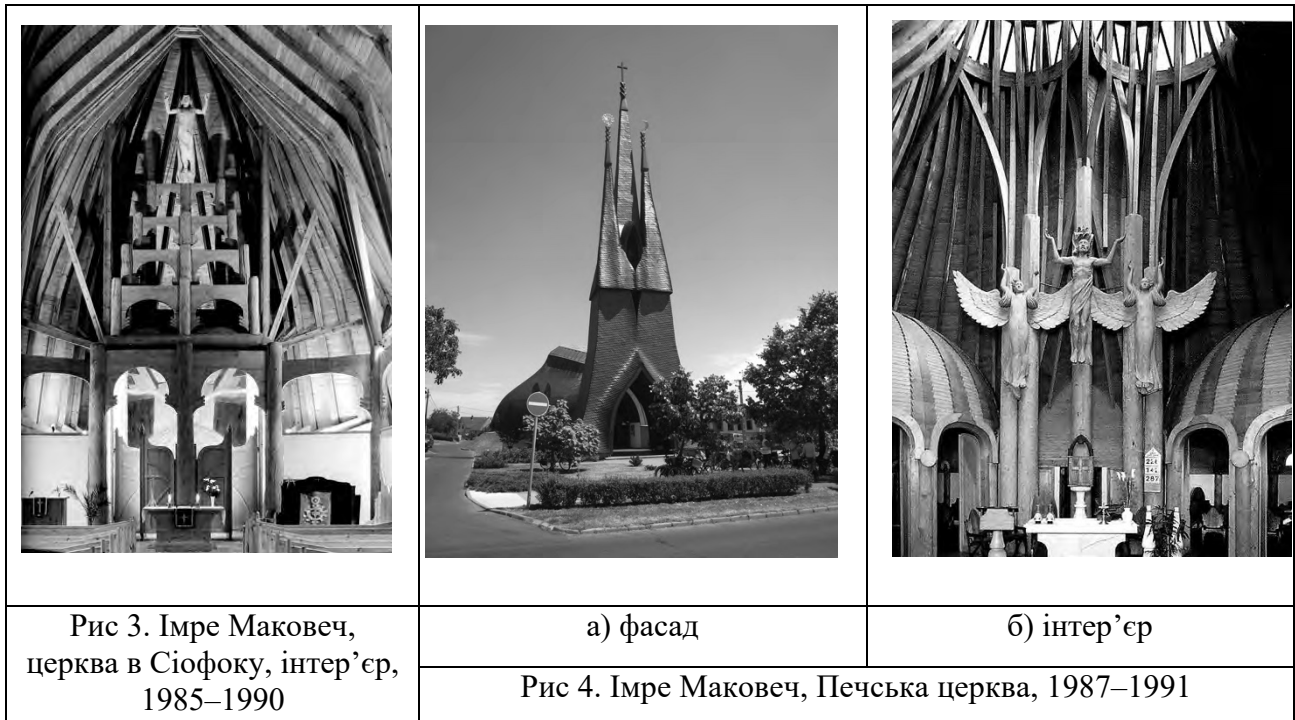

Рис 1. Імре Маковеч, усипальниця у Фаркасрете, 1975–1977

Рис 2. Імре Маковеч, церква в Сіофоку, фасад, 1985–1990

Висновок: Отже, з'ясовано, що сакральна архітектура відіграє особливу роль у великій творчій діяльності Імре Маковеча. Це добре відображає його ерудовані нахили і дозволяє виправдане використання форм, насичених змістовими цінностями.

Символіка, використана ним у спосіб, характерний для цього архітектора, демонструє його загальнолюдські цінності, що виходять за межі однієї релігії, нації чи епохи.

Література

1. *Albert Christ-Janer, Mary Mix Foley*, Modern Church Architecture. A guide to the form and spirit of 20th century religious buildings, McGraw-Hill Book Company, New York–Toronto–London 1962. s. 82–101.
2. *Cezary Wąs*, Symbolika czasu w architekturze sakralnej, Religia wobec historii, historia wobec religii, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2006, s. 437–447.
3. *Gnatiuk L.* AESTHETICS SHAPING SACRED SPACE/ *Gnatiuk L., Terletska M.* // Theory and practice of design. Collection of scientific papers. – Issue 11. Technical aesthetics. – K.: NAY, 2017. – С. 42–56. DOI: 10.18372/2415-8151.11.11874
4. *Gnatiuk L.* Optical Illusions in Sacral Space // Defining the Architectural Space. The Truth and Lie of Architecture: XIX International conference. – Cracow University of Technology. – Cracow, 2020. P. 7-19. DOI: 10.23817/2020.defarch.4-1 ISBN 978-83-7977-533-0
5. *János Gerle*, Architecture as Philosophy. The Work of Imre Makovecz, Edition Axel Menges, Stuttgart, London 2005.
6. *Edwin Heathcote*, Imre Makovecz. The Wings of Soul, Academy Editions, London–Chichester 1997.
7. *Edwin Heathcote, Iona Spens*, Church builders, Academy Editions, London—Chichester 2001. s. 25–101.
8. *Ewa Rozwadowska*, Wybrałem rozwiązanie nowatorskie. Rozmowa z Księdzem Kardynałem Józefem Glempem, Prymasem Polski, „Architektura Murator” 2000, nr 7, s. 10–11.
9. *Kathleen James-Chakraborty*, German Architecture for a Mass Audience, Routledge, London–New York 2000. s. 65–69.
10. *Maja Kokot*, „Skrzydła duszy”. Architektura Imre Makovecza [praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. hab. Waldemara Okonia w Instytucie Historii Sztuki, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski], Wrocław 2006.
11. *Reinhard Gieselmann, Neue Kirchen*, Hatje, Stuttgart Contemporary church architecture, Thames and Hudson, London 1972. s. 109–111.
12. *Anthony Tischhauser*, Bewegte Form. Der Architekt Imre Makovecz, Verlag Urachhaus, Stuttgart 2001.
13. *Sirkkaliisa Jetsonen, Jari Jetsonen*, Sacral Space. Modern Finnish Architecture, Rakennusstiето Oy Rati (Building Information Ltd), Helsinki 2003. s. 76–85;
14. *Steven J. Schloeder*, Architecture in Communion. Implementing the Second Vatican Council through Liturgy and Architecture, Ignatius Press, San Francisco 1998. s. 48-225.
15. *William Durandus (Gulielmus Durantis, Guillaume Durand)*, The Symbolism of Churches and Church Ornaments: T.W. Green, Leeds 1843. reprint: New York 1973.
16. *Гнатюк Л.Р.* Протиріччя у формуванні художнього образу сакрального простору в архітектурі ХХ століття. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Науково-технічний збірник. – Вип. 56. – К.: КНУБА, 2020. – С. 17–31. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2020.56.17-31>
17. *Гнатюк Л.Р.* Традиції трансформації готичних форм в сакральній архітектурі кінця ХІХ – початку ХХ століття. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Науково-технічний збірник. – Вип. 57. – К.: КНУБА, 2020. – С. 26–42. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2020.57.26-42>
18. *Гнатюк Л.Р.* Створення духовної атмосфери сакрального простору. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Науково-технічний збірник. – К.: КНУБА, 2021. – Вип. 59. – С. 16–27. DOI: 10.32347/2077-3455.2021.59
19. *Гнатюк Л.Р.* Тенденції формотворення сакрального простору у ХХ столітті. Містобудування та територіальне планування: науково-технічний збірник. – К., КНУБА, 2021. – Вип. 76. – С. 49–62. DOI: 10.32347/2076-815x.2021.76.49-62

к.арх., доцент **Гнатюк Л.Р.**,
Национальный авиационный университет, г. Киев

СИМВОЛИЗМ МЕТАФОРИЧЕСКОГО ЯЗЫКА ИМРЕ МАКОВЕЧА В ФОРМООБРАЗОВАНИЯ САКРАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

В статье проанализированы знаковые храмы XX в. авторства венгерского архитектора Имре Маковеча. Представлены антропософская теория архитектуры, которая предполагала, что мир и человек пронизаны различными типами духовных сил, благодаря формам объектов видимого мира могут быть укреплены или ослаблены. Представлены понимание гармонии форм в формообразования сакрального пространства.

Рассмотрена архитектура сакральных сооружений, возведенных по принципу органической архитектуры. Определено, что формы, созданные Маковечем, не относятся ни к одной из «языков» архитектурного выражения, которые были созданы до сих пор.

Представлен взгляд на таинственную природу соединения людей в обществе – близкий к видам связей, связывающих религиозные общины, а также концепция архитектуры как моста между небом и землей, которая также изменила подход к зданию как исключительно материальному объекту.

Проанализирована формы отдельных сакральных сооружений и способы организации их интерьеров, что позволило сделать вывод, что идеи возрождения единства окружающего ландшафта, склонность использовать местные материалы (прежде всего дерево), но также более общее, философское отношение, позволяет рассматривать архитектуру как элемент, который связывает силы космоса с жизнью человека.

Рассмотрено использование метафорического языка архитектуры Маковеча основаны на мире визуальных человеческих изделий и их иконографических отличительных особенностях. Выявлена необходимость учитывать взаимосвязь между определенными формами и сообщениями, через них передаются в формообразования сакрального пространства.

Также представлена попытка адаптировать принципы модернизма к потребностям формообразования сакрального пространства.

Выявлены тенденции формообразования сакрального пространства в XX в., а именно: антропософская; продолжение и развитие христианских символов.

Ключевые слова: формообразование; сакральное пространство; сакральная архитектура; традиция; архитектурный модернизм; символ; искусство.

PhD in Architecture, Associate Professor **Gnatiuk Liliia**,
National Aviation University, Kyiv, Ukraine.

THE SYMBOLISM OF IMRE MAKOVECH'S METAPHORICAL LANGUAGE IN THE FORMATION OF SACRED SPACE

The article analyzes the iconic temples of the twentieth century designed by the Hungarian architect Imre Makovec. The anthroposophical theory of architecture is presented, which assumed that the world and man are permeated with various types of spiritual forces, thanks to the forms of objects of the visible world, they can be strengthened or weakened.

The understanding of the harmony of forms in the formation of the sacred space is presented.

The architecture of sacred buildings erected according to the principle of organic architecture is considered. It is determined that the forms created by Makovech do not belong to any of the "languages" of architectural expression that have been created so far.

The article presents a view on the mysterious nature of the connection of people in society – close to the types of connections that connect religious communities, as well as the concept of architecture as a bridge between heaven and earth, which also changed the approach to a building as an exclusively material object.

The forms of individual sacred structures and the ways of organizing their interiors were analyzed, which made it possible to conclude that the ideas of reviving the unity of the surrounding landscape, the tendency to use local materials (primarily wood), but also a more general, philosophical attitude, allows us to consider architecture as an element that binds forces space with human life.

The use of the metaphorical language of Makovech's architecture is considered based on the world of visual human products and their iconographic distinctive features. Revealed the need to take into account the relationship between certain forms and messages, through them are transmitted to the formations of the sacred space.

An attempt is also presented to adapt the principles of modernism to the needs of the shaping of the sacred space.

The tendencies of the formation of the sacred space in the twentieth century are revealed, namely: anthroposophical; continuation and development of Christian symbols.

Key words: formation; sacred space; sacred architecture; tradition; architectural modernism; symbol; art.

REFERENCES

1. *Albert Christ-Janer, Mary Mix Foley*, Modern Church Architecture. A guide to the form and spirit of 20th century religious buildings, McGraw-Hill Book Company, New York–Toronto–London 1962. s. 82–101. {in English}
2. *Cezary Wąs*, Symbolika czasu w architekturze sakralnej, w: Elżbieta Przybył (red.), Religia wobec historii, historia wobec religii, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2006, s. 437–447. {in Polish}
3. *Gnatiuk L.* AESTHETICS SHAPING SACRED SPACE / *Gnatiuk L., Terletska M.* // Theory and practice of design. – Issue 11. – K.: NAY, 2017. – C. 42–56. {in English}
4. *Gnatiuk L.* Optical Illusions in Sacral Space // Defining the Architectural Space. The Truth and Lie of Architecture: XIX International conference. – Cracow University of Technology. – Cracow, 2020. P. 7-19. {in English}
5. *János Gerle* Architecture as Philosophy. The Work of Imre Makovecz, Edition Axel Menges, Stuttgart, London 2005. {in English}
6. *Edwin Heathcote*, Imre Makovecz. The Wings of Soul, Academy Editions, London–Chichester 1997. {in English}
7. *Edwin Heathcote, Iona Spens*, Church builders, Academy Editions, London—Chichester 2001. s. 25–101. {in English}
8. *Ewa Rozwadowska*, Wybrałem rozwiązanie nowatorskie. Rozmowa z Księdzem Kardynałem Józefem Glempem, Prymasem Polski, „Architektura Murator” 2000, nr 7, s. 10–11. {in Polish}
9. *Kathleen James-Chakraborty*, German Architecture for a Mass Audience, Routledge, London–New York 2000. s. 65–69. {in English}
10. *Maja Kokot*, „Skrzydła duszy”. Architektura Imre Makovecza [praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. hab. Waldemara Okonia w Instytucie Historii Sztuki, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski], Wrocław 2006. {in Polish}
11. *Reinhard Gieselmann, Neue Kirchen*, Hatje, Stuttgart Contemporary church architecture, Thames and Hudson, London 1972. s. 109–111. {in English}
12. *Anthony Tischhauser*, Bewegte Form. Der Architekt Imre Makovecz, Verlag Urachhaus, Stuttgart 2001. {in German}
13. *Sirkkaliisa Jetsonen, Jari Jetsonen*, Sacral Space. Modern Finnish Architecture, Rakennusstiето Oy Rati (Building Information Ltd), Helsinki 2003. s. 76–85. {in English}
14. *Steven J. Schloeder*, Architecture in Communion. Implementing the Second Vatican Council through Liturgy and Architecture, Ignatius Press, San Francisco 1998. s. 48-225. {in English}
15. *William Durandus (Gulielmus Durantis, Guillaume Durand)*, The Symbolism of Churches and Church Ornaments: T.W. Green, Leeds 1843. reprint: New York 1973 {in English}
16. *Gnatiuk L.R.* Contradictions in the Formation of the Artistic Image of Sacred Space in XX Century architecture. Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannja. Naukovotekhnichnyj zbirnyk. –Vyp. 56. – K.: KNUBA, 2020. –C. 17–31. {in Ukrainian}
17. *Gnatiuk L.R.* Traditions of transformation of Gothic forms in the sacred architecture of the end of the XIX - the beginning of the XX century. Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannja. –Vyp. 57. – K.: KNUBA, 2020. –C. 26–42. {in Ukrainian}
18. *Gnatiuk L.R.* Creating a spiritual atmosphere of sacred space. Modern problems of architecture and urban planning. Scientific and technical collection. - K .: KNUBA, 2021. - Вип. 59. - P. 16–27. {in Ukrainian}
19. *Gnatiuk L.R.* Trends in the formation of sacred space in the twentieth century. Urban planning and territorial planning. - K., KNUBA, 2021.- Issue. 76. - P. 49–62. {in Ukrainian}